

Rigó Róbert

A református egyház földjeinek elkobzása a Kecskeméti Egyházmegyében (1945–1952)¹

1945-től az állam az egyházak fokozatos háttérbe szorítására, ellehetlenítésére törekedett, ennek a folyamatnak döntő részét képezte az egyházak anyagi alapjának, vagyonának és intézményeinek a felszámolása. Ebben meghatározó szerepet játszott 1945-től az egyház földjeinek az államosítása, ami egészen 1951-ig tartott, az egyházi iskolák döntő többségének állami kézbe vétele 1948 nyarán, ezt követte az egyházi épületek, bérházak, üzlethelyiségek államosítása, az egyházakhoz kötődő egyesületek, alapítványok megszüntetése, vagyonuk kisajátítása, állami kézbe vonása.² A folyamat szerves része volt, hogy az egyházakat fenntartó, jelentős adományokkal támogató polgári és gazdagparaszti réteget is igyekezett felszámolni az állam, így vagyonától és jövedelmétől megfosztva, nem tudta tovább vállalni ezt a szerepet.³ Az egyházközségek tulajdonában lévő földek azért voltak alapvető fontosságúak a református egyház életében, mert a lelkészek, kántorok, harangozók bérét, azaz javadalmát is ezekből fedezték,⁴ valamint a különböző oktatási, szociális, egészségügyi intézmények fenntartását

---

¹ A tanulmány angol verziója: RIGÓ, Róbert: The Confiscation of the Landholdings of the Reformed Church in the Kecskemét Reformed Church County (1945–1952), in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 69(Supplement 1/2024), 72–100.

² Bővebben lásd: RIGÓ Róbert: A reformátusok vagyonának államosítása Kecskeméten, in: Kiss Réka – Lányi Gábor: *Hagyomány, Identitás, Történelem 2021*, Budapest, KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2022, 253–286.

³ RIGÓ Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, in: *Forrás* 54(2022/2), 28–64.

⁴ A lelkipásztorok díjlevele tartalmazta a presbitérium által meghatározott készpénz juttatást, a stóladíjat (a temetés, esketés után a lelkipásztor részére a hívek által megfizetett díj), a természetbeni juttatásokat, ami rendszerint állt a lelkészlakásból és a hozzátartozó kertből, a termőföldből vagy annak haszonbéréből, gyakran tűzifából és egyéb meghatározott mértékű természetbeni juttatásokból (sertéshús, zsír, baromfi, tojás, méz stb.).

és az ott dolgozók bérét az adott célra felállított alapítványokon keresztül, a magánszemélyektől céladományként rendelkezésre bocsátott földbirtokok jövedelméből finanszírozták. Tanulmányomban ezt a folyamatot igyekszem megragadni az 1952 nyarán felszámolt Kecskeméti Egyházmegyében,⁵ részletesebben bemutatom a folyamatot az ország egyik legvagyonosabb református gyülekezete, a Kecskeméti Református Egyházközség példáján, és kitérek a Dunamelléki Egyházkerületre is.

A Vörös Hadsereg Kelet-Közép Európában történő előretörése, Magyarország szovjet megszállása után, az egyházak vezetői számítottak arra, hogy az új berendezkedésben az egyházak működése nehezebbé fog válni, ugyanis negyedszázaddal korábban már megtapasztalták a szovjet mintát követő, kommunista diktatúrát kiépítő Tanácsköztársaság egyházpolitikáját.⁶ Már ekkor felállították a Vallásügyi Likvidáló Hivatalt, melynek elsődleges célja az egyházi vagyon elkobzása volt, ezzel is felgyorsítva az egyházak elsorvasztását.⁷ Egy rendelet szerint a helyi tanácsok által kiküldött likvidáló bizottság elvehetett minden ingó- és ingatlanvagyon az egyházközségektől, kivéve a szent épületeket és tárgyakat. Tehát a templomokat, kápolnákat, imaházakat nem államosították, de a parókiákat és egyéb egyházi tulajdonban lévő épületeket már igen. A parókiákon bérlőként maradhattak tovább a lelkészek, de nem egy esetben másokat is beköltöztettek melléjük.⁸ Az egyházakat már ekkor is súlyosan érintette a kommunista diktatúra földpolitikája, mely szerint az egyházközségnek minden 100 kataszteri holdnál⁹ nagyobb

⁵ A Kecskeméti Egyházmegye kiterjedt a mai Jász-Nagykun-Szolnok vármegye nyugati részére, Pest vármegye déli részére és Bács-Kiskun vármegye keleti részére, egészen a vitatott helyzetű Kiskunhalasig. 1952-ben felszámolták a régi egyházmegyéket, és a közigazgatási ellenőrizhetőség és az állami adminisztráció érdekében hozzáigazították az 1950-ben kialakított megyehatárokhoz. A folyamat együtt járt az esperesek cseréjével, lelkészek nyugdíjazásával és áthelyezésével. Bővebben lásd: Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*, Kecskemét, Emmaus Kiadó, 2006, 84–91.

⁶ Az első világháború végén szétesett az Osztrák–Magyar Monarchia, a történelmi Magyarország területének kétharmada a szomszédos országokhoz került. Az ország államformája 1918 őszén királyságból köztársaságra változott, majd 1919. március 21-én kommunista irányítású tanácsköztársaságra augusztus 1-ig, majd ismét királyság lett.

⁷ Csűrös András: *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*, Budapest, KRE – L'Harmattan Kiadó, 2021, 64–67; valamint Rigó Róbert: *Kecskeméti reformátusok a forradalmak idején (1918–1922)*, in: *Forrás* 55(2023/7–8), 91–121.

⁸ Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal” 1919-ben, in: Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula (szerk.): *A múltból a jövőbe. Tanulmányok*, Budapest, ELTE BTK, 1997, 83.

⁹ A kataszteri hold a föld méretének Magyarországon történelmileg kialakult hivatalosan használt számítási módja volt 1972-ig, mely eredetileg az egy ekével egy nap alatt felszántható terület nagyságát jelölte. Egy hold 0,5755 hektár, azaz 5755 négyzetméter.

mezőgazdasági birtokát át kellett adnia a helyi tanácsnak. Az egyházi alapítványok és egyesületek vagyonát is államosították. Az egyházi vagyon elkobzása igen eltérő gyakorlatot eredményezett az egyes településeken: volt, ahol minden maradt a régiben, és volt, ahol igyekeztek szinte az összes ingó és ingatlan vagyont államosítani, még a templomot, az imaházat vagy a lelkész személyes vagyontárgyait is. A helyi direktóriumok szerepe és a leltározást végrehajtók személye meghatározónak bizonyult ebben a folyamatban.¹⁰

1945 kora tavaszán még folytak a harcok Magyarország területén, amikor elsősorban a szovjet megszállás társadalmi elfogadottságának erősítése érdekében, Vorosilov – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnökének – nyomására meghirdették az új földtörvényt.¹¹ Magyarországon a földbirtok egyenlőtlen társadalmi megoszlása több évtizede megoldatlan probléma volt, ami a két világháború közötti időszakban egyre nagyobb szociális feszültséghez vezetett, ezért a földosztás szükségzerű volt, de a lebonyolítása során nem vették figyelembe a gazdasági érdekeket és egyházi szempontokat. A háború utáni helyzetet Ravasz László püspök a következőképpen jellemezte az egyházkerület 1945. áprilisi ülésén: „Lelkiismeretlenebb, okatlanabb és gonoszabb politikát még nem látott a világ. Most itt van az eredmény: székesfőváros lerombolva, a tőke és az ipar elkobozva és szétszórva, a földbirtok gazdátlanul és megműveletlenül, s egy tanácstalan káosz, amely máról-holnapra olyan lehet, mint amikor verekedő emberek leütik a korcsmai lámpást, és kiadják a jelszót, aki bírja, marja.”¹² Ravasz László a második világháború alatti, főleg a nyilas hatalomátvétel utáni politikát kárhoztatta a német, majd szovjet megszállás következményeiért, az ország háborús hadszíntérré válásáért és a kaotikus állapotokért, a németek, majd a szovjetek rablásaiért.

A helyi, községi földigénylő bizottságok összesen 5,6 millió hold földet, az összes földterület 35%-át vették el a korábbi tulajdonosától, melyek egy részén állami gazdaságokat hoztak létre, 3,2 millió holdat kiosztottak a mintegy 642 ezer igényjogosult között átlagosan öt holdas parcellákban, ezzel a magán- és egyházi tulajdonban lévő nagybirtokok megszűntek.¹³

¹⁰ Csűrös: i. m., 92.

¹¹ 1935-ben a birtokosok 85%-a 10 kat. holdnál kisebb birtokkal rendelkezett az összes földterület 20%-a volt a kezükben, míg a 0,2%-ot kitevő ezer hold feletti nagybirtokosok az összes földterület 30%-át birtokolták. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2001, 283–284.

¹² KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 91. doboz, 60/1945. Kivonat Ravasz László püspöki jelentéséből, 1945. április 10.

¹³ ROMSICS: i. m., 284.

A földtulajdonviszonyok átrendezése a gyakorlatban néhány hét alatt lezajlott, és számos visszaéléssel járt, például a Dél-Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács 1946. január 21-én megállapította, hogy „a bizottság egyes tagjainak eljárása a földek kiosztása terén olyan szabálytalan volt, hogy azáltal a földreform végrehajtását és annak közérdekű voltát nemcsak kecskeméti, de országos viszonylatban is súlyosan veszélyeztette”. A földigénylő bizottság tagjai több esetben a már kiosztott földeket önkényesen újraosztották, olyanoknak is juttattak, akik nem voltak jogosultak, a juttatott földeket cserélgették, a birtokmozgásokat nem dokumentálták, az igénylőktől ajándékokat fogadtak el, sőt követeltek is.¹⁴

A világi földbirtokosoknak a birtokaik kisajátításáért jelképes kárpótlás járt, az egyházak semmiféle kártérítésre nem számíthattak, a földterületen túl elvették a birtokok felszerelését, a megmaradt állatállományát és a gazdasági épületeket is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletének (600/1945. M. E.) az 50. paragrafusa lehetővé tette, hogy az egyházak, a javadalmi célokat szolgáló földingatlanokat megtarthassák, valamint a 17. § alapján a kulturális és közérdekű alapítványi célokat szolgáló birtokok esetében – egy háromfős bizottság döntése alapján – maximum 100 kat. holdig lehetővé tette, hogy az egyház tulajdonában maradjanak.¹⁵

¹⁴ Például a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elnökét, Szabó Ferencet felfüggesztették a tisztségéből 1946. augusztusában, mert a megyei földbirtokrendező tanács előtt megjelent Gyuris Jenőné elmondta, hogy a férjének 10 hold földet osztottak ki, majd „amikor a birtoklevelet megkapta, Szabó Ferenc követelte tőlük, hogy 15 kg babot és naponta egy liter tejet adjanak a föld után. A tejet 3 hónapig adták Szabó Ferencnek, majd amikor a többi földigénylőtől arról értesültek, hogy ezen szolgáltatásokra nincsenek kötelezve, Szabó Ferenc a juttatást 4 holdra csökkentette le. Leánya Csikós Gyuláné 1 és fél hold szőlőt kapott, őtőle Szabó 500 pengőt, 1 liter pálinkát és egy malacot követelt. A malacot nem tudta megadni, ezért Szabó Ferenc a szüret után elvette tőlük a szőlőt.” RIGÓ Róbert: *Elítváltások évtizede Kecskeméten*, Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2014, 305.

¹⁵ A rendelet 17. §-a kimondja, hogy „a földművelésügyi, népjóléti, továbbá a vallás- és közoktatásügyi minisztériumok kiküldötteiből összeállított és szakértő igénybevételével eljáró háromtagú bizottság a különleges kulturális célra rendelt, [...] valamennyi földbirtokban fekvő célvagyon felülvizsgálni köteles, annak megállapítása végett, hogy a kulturális vagy alapítványi cél közérdekű-e, annak megvalósításához milyen nagyságú földbirtokra van szükség, és van-e a kulturális intézménynek vagy alapítványnak olyan mértékű egyéb jövedelemforrása, amely a földbirtokot nélkülözhetővé teszi. Amennyiben az előző bekezdésben írt bizottság a kulturális vagy alapítványi célt közérdekűnek nem találja, az alapítványi birtokot teljes egészében igénybe kell venni. A cél elérésére szükséges földbirtokterületet (amely 100 kat. holdnál nagyobb nem lehet) meghaladó földbirtokot – a célnak más jövedelemforrásból való kielégítése esetén a teljes földbirtokot – ugyancsak megváltás ellenében igénybe kell venni.” ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999 I. köt.*, Budapest, Osiris, 2000, 392.

Számos visszaélésre adott lehetőséget a rendelet 12. §-a, mely szerint, ha helyben nem állt rendelkezésre elegendő kiosztható földterület, akkor az Országos Földrendező Tanács döntése értelmében a teljes földbirtok kioszthatóvá vált, ez esetben máshol kellett kiadni a maximum 100 kat. holdas területet.¹⁶ A földreform gyakorlati végrehajtása rendszerint a helyi és a megyei földosztó bizottságok szándékain múlt. 1945. július 2-án az Országos Földbirtokrendező Tanács elvi határozatot hozott az egyházak földügyeivel kapcsolatosan, mely gyakorlatilag ellehetetlenítette, hogy az egyház az intézményei fenntartása érdekében földbirtokkal rendelkezzen. A határozat azt is kimondta, hogy ahol a javadalmi földek elérik a 30 kat. holdat, ott az egyház nem igényelhet több földet, amely városokban több plébánia működött, ott 100 kat. hold lehetett összesen az egyházi tulajdonban lévő földek területe.¹⁷ Ez azt is jelentette, hogy azok az egyházközségek, amelyek földdel egyáltalán nem – vagy csak 30 hold alatti javadalmi birtokkal – rendelkeztek, ott igényelhették az ezen mértékig történő kiegészítést. A Dunamelléki Református Egyházkerületi Tanács már az 1945. április 10-én tartott ülése után felhívta az esperesek figyelmét erre a lehetőségre, hogy ezen gyülekezetek igényeljenek földet, illetve birtokkiegészítést.¹⁸

Tehát az Ideiglenes Nemzeti Kormány gyakorlatilag elrendelte a 100 kat. holdon felüli egyházi földek kisajátítását és felosztását, hasonlóan, mint azt korábban a Tanácsköztársaság időszakában szabályozták. A református egyház földbirtokai államosításának három szakaszát különíthetjük el, az első közvetlenül a második világháborút követően 1945–46-ban zajlott, a második 1948 és 1951 tavasza között, a harmadik 1951 nyarán és őszén, amikor már szinte minden egyházi birtokot „fel kellett ajánlani” az állam számára.

---

¹⁶ A rendelet 12. §-a szerint a „100–1000 kat. holdig terjedő mezőgazdasági birtokoknál, továbbá terjedelmükre való tekintet nélkül a törvényhatóságok, községek és egyházak földbirtokainál, valamint a 17. §-ban körülírt eljárás eredményétől függően, az alapítványi birtokoknál 100 kat. hold mezőgazdasági ingatlan mentes a megváltás alól. Ha azonban valamely községben vagy elosztási csoportban az igényjogosultak számához képest kevés a felosztható föld, az Országos Földbirtokrendező Tanács elrendelheti a megváltást szenvedő természetes személy teljes földbirtokának igénybe vételét. Ez esetben a megváltást szenvedőnek, az ország más részében kell azonos minőségű 100 kat. hold ingatlant juttatni.” ROMSICS: i. m., 391.

¹⁷ HORVÁTH Gergely Krisztián: *Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében, Dr. Kógl Lénárd pályája az 1940–1960-as években*, Budapest, MTA BTK TTI, 2018, 47–49. A határozat teljes szövege a kötet 1. mellékletében található, i. m., 233–235.

¹⁸ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 91. doboz, 39/1945. Bizalmas kivonat a Dunamelléki Református Egyházkerületi Tanács üléséről, 1945. április 10.

Országosan a református egyház 102 ezer kat. holddal rendelkezett 1945 előtt, ebből az első szakasz végére, az 1947. április 15–16-i konventi jegyzőkönyv szerint a birtokállomány több mint felét 54 056 kat. holdat sajátították ki, 139 egyházközségtől 25 617 kat. holdat, 36 intézménytől és alapítványtól 28 439 kat. holdat vettek el.¹⁹ A földosztás során juttattak 71 egyházközségnek és egyetlen alapítványnak, összesen 1184 kat. holdat. Az 1945-ös földelkobzás során a református egyház vesztesége összesen 52 872 kat. hold volt.²⁰ A birtokállomány közel fele ekkor még megmaradt. Kártalanítás helyett a pénzügyi kormányzat 1945 és 1948 között jövedelemkiegészítő államsegélyt, illetve kongruát folyósított a lelkészeknek,²¹ 1948 után az államsegély mértékét a református egyházzal kötött egyezmény rögzítette.²²

A hazai történetírás az egyházi földek államosítását a rendszerváltás előtt, „szükségszerűnek” tekintette az egyház „feudális eredetű kiváltságainak felszámolása” érdekében. Gergely Jenő 1985-ben a haladásra hivatkozva a polgárosodás, a demokratizálódás és a szekularizáció következtében szükségszerűnek tartotta az egyházi földek elvételét. A rendszerváltás követően a római katolikus egyház egyes püspökségeire, egyházmegyéire vonatkozóan készültek a folyamatot feltáró tanulmányok, de az országos

¹⁹ A római katolikus egyházat a földelkobzás még hátrányosabban érintette, ugyanis 765 684 kat. holdnyi birtokát államosították 1945-ben és 111 759 kat. holdja maradt. Ennek az az oka, hogy a római katolikus egyháznak kiterjedtebb püspöki, érseki birtokai voltak. Például a veszprémi püspökségnek a földreform előtt 50 513 kat. holdja volt, a veszprémi székeskáptalannak 47 683 kat. holdja, melyek jövedelméből célvagyonként hitéleti, kulturális és oktatási intézményeket tartottak fent. Az oktatás terén két tanítóképzőt, hét polgári iskolát és 564 elemi iskolát, valamint a veszprémi teológiát. A „földreformot” követően az egyházmegyének összesen 655 kat. holdja maradt, a korábbi birtokállomány mindössze 0,6%-a. HORVÁTH: i. m., 45–61.

²⁰ FODORNÉ NAGY SAROLTA: *Történelmi lecke. A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház között 1948-ban létrejött „Egyezmény” megkötésének körülményei és hatása különös tekintettel a nevelésre*, Budapest–Nagykőrös, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2006, 153.

²¹ A kongrua és az államsegély ügye sokban összefonódott, de jelentős különbségek is fellelhetők közöttük. A kongrua a lelkészek és a tanítók méltó anyagi ellátását jelentette, amit ha az egyházközség nem tudott biztosítani, az államtól várták el. Az államsegély szükség esetén költségvetési forrást jelentett, négy formáját különítették el: jövedelemkiegészítő, beruházási, iskolai és egyházi segélyeket. Arról, hogy ezekért cserébe az állam milyen elvárásokat támaszhat, és egyáltalán el lehet-e fogadni, komoly viták folytak. Bővebben lásd: KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD: *Az államsegélyes egyházpolitika és a reformátusok a századfordulón (1868–1898)*, in: UJVÁRY GÁBOR (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2015*, Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016, 13–28.

²² BALOGH MARGIT: *A demokratizálódás kudarca(i)*, in: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (főszerk.): *Magyarország története a XX. században*, II. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997, 374–405.

szintézis még elmaradt.²³ A református egyház esetében az utóbbi évben született néhány esettanulmány a témában.²⁴

A református egyház a különböző szinteken igyekezett megvédeni az érdekeit, megőrizni a földbirtokait a jogszabályok adta kereteken belül. A továbbiakban sorra veszem, hogy az első időszakban, 1945–46-ban milyen módon és mértékben államosították a földbirtokokat, és milyen lépéseket tett az egyházkerület, az egyházmegye, a kecskeméti egyházközség és egy Bajától délre fekvő kisebb falu, Szeremle presbitériuma a birtokai védelme érdekében.

A Dunamelléki Egyházkerület reakciói az egyházi földek államosítására vonatkozóan

A Dunamelléki Egyházkerület püspöke, Ravasz László 1945. április 20-án írt a Kecskeméti Egyházmegye esperesének, Jóba Józsefnek a leveléhez „tájékoztatásul bizalmasan” mellékelte az egyházkerületi elnökségnek a miniszterelnökhöz, a földművelésügyi miniszterhez és az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz „a földbirtokreform tárgyában tett előterjesztését”. Ebben rögzítette, hogy bármiféle előzetes egyeztetés nélkül az egyházkerület ötezer holdas földbirtokát elvették, melyet a kerület „vagy egyes hívek kegyes adományából nyerte, vagy pedig a hívek, legtöbbször egyszerű szegényemberek filléreiből nagy takarékossgal összegyűjtött összegekből vásárolta, hogy az egyház anyagi létét, mint nagy szolgálatának fizikai előfeltételét biztosítsa”. Megállapították, hogy a földbirtokok igazságosabb elosztását fontos feladatnak tartja az egyház vezetése, elfogadják, hogy előzetes egyeztetés nélkül, a gyorsan kihirdetett rendelet végrehajtása is elkezdődött, ugyanakkor méltányosságot kértek, amelyet „egyházunk kulturális és nemzeti jelentősége méltán megérdemel”. Kiemelték, hogy

---

²³ Az egyik legjelentősebb kutatás a témában a Veszprémi Egyházmegyéről született Horváth Gergely Krisztián idézett kötetének első 110 oldalán tárgyalja a témát, valamint BÁNKUTI GÁBOR: Mozaikok a Pécsi Egyházmegye életéből 1948–1951 között, in: BÁNKUTI GÁBOR – VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR (szerk.): *A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai. Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye 20. századi történetéből*, Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, 205–221.

²⁴ Lásd a jelen munkában hivatkozott Bíró Éva, Fodorné Nagy Sarolta és Rigó Róbert tanulmányait.

döntő fontosságúnak tartjuk a kormányzat részéről annak az álláspontnak az elfogadását, hogy az egyház minden vagyona célvagyonon [...] Az egyház esküileg egy célrendszer, mert szolgáltatoknak és küldetéseknek a foglalatja. Ezért mondhatjuk, hogy az egyház minden vagyona célvagyon természetű, és kérjük, hogy ennek megfelelő, jóindulatú elbírálásban részesüljön minden egyes egyházi ingatlan. Természetesen még inkább áll ez mindazokra a vagyonrészekre, melyeknek rendeltetését alapítólevelek vagy adományozási iratok és végrendeletek történetesen megállapítják.²⁵

1945. május 1-jén Ravasz László tájékoztatta az espereseket, hogy tárgyalásokat folytatnak a kormánnyal az egyházi földek felosztásáról, melyeken kifejtették a rendelet káros következményeit, és kérték az egyház kárpótlását. Az egyházkerület ötezer hold földjét eddig már szétosztották, és csak három birtokról érkezett hír, hogy 100-100 holdat meghagytak. Ezeket az intézkedéseket az egyházkerület megfellebbezte. Súlyosította a helyzetet, hogy a birtokok használóival nem tudtak kapcsolatba lépni, sem a községi előjárókkal, sem a földet bérlőkkel. A püspök megállapította, hogy a kerület teológiai főiskolája létét „a legkomolyabb veszedelem fenyegeti”, a székházat 2-300 ezer pengő kár érte. A földbirtokokról elmaradt a jövedelem, mert a bérlőket a front átvonulása során kirabolták. Az egyháznak nincs bevétele, az alkalmazottakat nem tudják fizetni. Ekkor az egyetlen számba vehető bevétel a kerületi járadékok befizetése volt az egyházközségek részéről, amelyek erre egyáltalán képesek voltak. A püspök rögzítette, hogy „többször a leghatározottabb formában interveniáltunk az állam-kormánynál a kongrua,²⁶ korpótlék, általában az államsegélyek kifizetése tárgyában”. A kormány ígéretet tett, hogy fizetni fog, de a pénzhiány miatt nem tudott. A püspök júniusi jelentésében rögzítette, hogy a kongruás lelkészi állást tisztviselői pozíciónak tekinti a kormány, amelyet az állami alkalmazottak fizetési osztályaihoz igazítanak. Az egyházi iskolák fizetésekiegészítő államsegélyt kaptak, mert a tanítók javadalmi

²⁵ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 91. doboz, 32/1945. Ravasz László levele Jóba József esperesnek, 1945. április 20.

²⁶ A szekularizált államokban a papság fölött az állami hatalom egyik fontos eszköze. Az egyházi földek államosítása után a lelkészek elvesztették a megélhetésük alapját, ezért a létfenntartásukban meghatározó szerepet kapott. 1951 után az Állami Egyháziügyi Hivatal személy szerint utalta ki a lelkészek számára, folyósítása vagy megvonása fontos eszköze volt a hatalomnak. Katolikus lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/K/kongrua.html>

földjeit is államosították.²⁷ Az egyházi földek elkobzásával – már az iskolák 1948-as államosítása előtt – anyagilag is nehéz, sok helyen kilátástalan helyzetbe kerültek. A püspök ismét megállapította, hogy „sajnálattal mutatok rá a dunamelléki egyházkerület teljes anyagi romlására”. A püspök azt is rögzítette, hogy az egyházkerületbe 16 lelkész még nem tért vissza a szolgálati helyére, letartóztattak vagy internáltak hét lelkészt, és hadifogságba hurcoltak kilencet. Júliusban a kongrua kifizetése megkezdődött, így sokan hónapok után először jutottak némi jövedelemhez.²⁸

Ravasz 1945. november 22-i püspöki jelentésében külön foglalkozott a földreformmal, leírta, hogy az egyház szükségesnek tartotta a birtokok igazságosabb elosztását, de azt elképzelni sem tudták, hogy az állam „100 holdig az egyházak, alapítványok, iskolák földbirtokát kisajátítja, amely az egyház erdeit minden további nélkül állami tulajdonba adja át, egy olyan földbirtokreformot, amely a gazdasági berendezéseket, felszereléseket, a drága pénzen emelt gazdasági épületeket feleslegessé teszi, egy olyan földbirtokreformot, amely lényegében semmi kárpótlást nem nyújt”.²⁹ Azt is rögzítette, hogy az egyházkerület 5400 holdjából elvben 300-at meghagytak, de a gyakorlatban csak százat.

A Kecskeméti Egyházmegyében az egyházközségek földjeinek államosítása

Az Egyetemes Konvent 1946. június 28-án arra kérte az espereseket, hogy küldjenek kimutatást arról, hogy a földelkobzás milyen mértékben érintette az egyházmegyékben az egyházközségeket.³⁰ Arról is jelentést kértek,

²⁷ Az állam 1948. október 7-i reformátusokkal kötött egyezményének 7/c pontja, illetve 9. pontja is foglalkozott a kántortanítói javadalmi földekkel. Eszerint a kántortanítói javadalom kántori feladatokért járó illetményföldje az egyház tulajdonában maradt. ERDŐS Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata, in: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.): *Összekötnek az évezredek*, Budapest–Piliscsaba, PPKE BTK Történettudományi Intézet – Szent István Társulat, (Pázmány Történelmi Műhely Történelmi Tanulmányok, 3), 310–331, 323.

²⁸ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 92. doboz, 82/1945. A Dunamelléki Református Egyházkerület helyzetjelentése, 1945. május–július.

²⁹ Ravasz László XXXIII és XXIV. püspöki jelentése. (1945. november 22.), in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Ravasz 100. Püspöki jelentések*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – KRE HTK ETKI – Kálvin Kiadó, 2023, 409.

³⁰ A továbbiakban érdemes lenne ezeket az egyházmegyei jelentéseket felkutatni a Zsinati Levéltárban, illetve az egyházmegyei levéltárakban.

ha valamelyik egyházközség földhöz jutott. Ezt követően az esperes az egyházközségektől kért kimutatást erre vonatkozóan, majd összesítették az adatokat. A Kecskeméti Egyházmegyében 1945-ben az alábbi mértékű egyházi földeket államosították: Abonyban 44 kat. holdat, az összes földbirtokot elvették, így itt még a rendeletben előírt birtoka sem maradt az egyházközségnek. Cegléden 730 kat. holdat és 375 négyszögölt³¹ államosítottak (ebből iskolai alapítványi föld volt 275 hold 938 négyszögöl). Kecskeméten az egyházközségtől 404 kat. holdat és 470 négyszögöl birtokot vettek el és osztottak ki. Kiskunhalason 2492 kat. holdat államosítottak, itt vették el a legnagyobb birtokot az egyházmegyében, a második legtöbbet Nagykőrösön, 1736 kat. hold és 452 négyszögöl földbirtokot. Déványán 94 kat. hold és 934 négyszögöl földterület volt az egyházmegye tulajdonában, amit teljes egészében államosítottak. Az egyházmegyétől és gyülekezeteitől összesen 5501 kat. hold és 924 négyszögöl földet vettek el az 1945-ös földelkobzás során. Négy egyházközség kapott földbirtokot: Kiskunfélegyházán 25 kat. holdat, Prónayfalván, a későbbi Tázlárán 15, Szolnokon 30 és Újszászon 15 kat. holdat, összesen 85 holdat. Jászberényben, Jászkiséren és Kerekegyházán, Soltvadkerten, Tiszavárkonyon és Tószegen nem vettek el földet, és nem is kapott az egyházközség. A soltvadkerti egyházközséghez tartozott mint leányegyházközség Prónayfalva (Tázlár), ahol a budapesti református teológia Szathmáry Sándorné hagyatékából származó 252 kat. holdas birtokát elvették, majd az ottani egyházközség ebből kapott 15 holdat. Kiskőrösön kért földet a presbitérium, de a kérelmüket elutasították.

Ván Benjámin kiskunhalasi lelkész részletesen írt az elvett földekről. Az egyházközség tulajdonában volt Balota pusztán 191 kat. hold, Debeák Szarkás pusztán 910 hold, ebből 500 hold erdő, 10 szőlő és gyümölcsös, Felsőkistelek pusztán 155 hold, ebből 18 szőlő és 7 gyümölcsös. Itt volt a birtokon egy kastély nagy pincével, 1200 hl bortároló kapacitással, 300 hl borral, modern szőlészeti felszereléssel, 9 lóval és 20 szarvasmarhával. Pirtó pusztán további 12 kat. hold, a város közelében 10 hold kántor kaszáló és a Szigeti dűlőben 5 hold veteményes föld. Lelkészi javadalmi föld volt Balota pusztán 240 kat. hold, Füzes pusztán további 43 hold. Az egyház alapítványaitól is jelentős birtokokat vettek el, az árvaházi alapítványtól 29 holdat, a Kiskunfélegyháza határában 897 holdat, „olyan alapítványi birtokot, amelynek a tulajdonosa a kiskunhalasi református redemptus köz-

³¹ A négyszögöl a földterület mértékegysége volt, egy négyszögöl minden oldala egy öl, azaz 189 centiméter, 3,6 négyzetméternek felel meg, egy kataszteri hold 1600 négyszögöl.

birtokosság volt, örök haszonélvezője pedig a kiskunhalasi Szilády Áron Református Gimnázium azzal a kikötéssel, hogy ha ez az iskola református jellegét akármilyen módon elvesztené, a haszonélvezet megszűnik és a kiskunhalasi református redemptus közbirtokosságra száll vissza”. Ván Benjámin felsorolta a megmaradt egyházi birtokokat, az egyházközségnek nem hagyták meg a 100 holdat, ez ellen hiába tiltakoztak. Tehát itt sem a jogszabály szerint jártak el, a lelkészek javadalmára a 100 hold helyett egyet hagytak, az alapítványi célokra a megengedett 100 helyett 291 holdat, igaz ennek jelentős része gyenge minőségű homok volt.

Nagykőrösről a lelkészek jelentették, hogy itt az egyházközségtől elvettek 698 kat. hold 213 négyszögöl birtokot a város határában, a közeli Jászkarajenő határában további 42 holdat és 1482 négyszögölt, Dánszentmiklós határában 135 hold 657 négyszögöl földet, így összesen 876 kat. hold és 452 négyszögöl földet. Az Arany János Gimnázium internátusának volt további 860 kat. holdas ingatlana, amely özvegyi haszonélvezettel volt terhelve, de ezt is igénybe vették, így összesen 1736 kat. holdat és 452 négyszögölt államosítottak. Az egyházközségnek meghagytak 100 holdat, melyben a két lelkész javadalma is benne volt. Meghagyták a Dóczy Jenő-féle 8 hold alapítványi földet, melynek 1/3-a a gimnáziumot illette, továbbá a Cs. Kiss-féle 38 holdat, ami a tanítóképző alapítványát illette. A tárcaközi háromfős bizottság a tanítóképző intézetnek 100 kat. hold földet meghagyott, a presbitérium kérte, hogy a dánszentmiklósi alapítványi földből 62 holdat hagyjanak meg, de erről még nem kaptak tájékoztatást.

Kocsérről Kővári László lelkész jelezte – a V. Farago Ambrus 51 hold szántóból álló alapítványi földjét, amit a helyi egyház dologi szükségleteinek javára hozott létre –, úgy „mentettem meg, hogy 41 holdat lelkészi, 5 holdat kántori és 5 holdat harangozói földnek nyilvánítottunk, mit a birtokrendező bizottság helyi szervezete” jóváhagyott. A Szolnoki Református Egyházközség 15 hold lelkészi, 10 hold kántori és 5 harangozói földet igényelt és kapott, tehát összesen 30 holdat, amit húsz éven át kellett volna törleszteniük, de az első részletet sem tudták kifizetni a pénzügyi nehézségek miatt.³²

Ezekből az esetekből is jól látszik, hogy a községi földigénylő bizottságok igen eltérő gyakorlatot folytattak az egyházi földek államosítása vonatkozásában, Abonyban például egyáltalán nem hagytak földbirtokot,

---

³² KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 93. doboz, 307/1946. Kimutatás a Kecskeméti Egyházmegye területén a földtulajdon-átrendezés hatásairól. 1946. június.

a jogszabályi minimumot sem, Kiskunhalason jóval több alapítványi földet hagytak meg, mint 100 holdat, ugyanakkor az egyházközség javadalmi földjét nem biztosították, Nagykőrösön is több földet hagytak meg, mint a kétszer száz holdat. Kiskőrösön a presbitérium hiába igényelt földet, nem kapott, míg Szolnokon a lelkész a kántor és a harangozó számára is biztosítottak javadalmi földet.³³

Kecskeméti Református Egyházközség birtokainak államosítása

Kecskemét 1930-ban népességszám tekintetében az ország negyedik városa volt. A város kiterjedt külterülettel rendelkezett, az 1941-es adatok szerint a 87 269 fős lakosságának 59 százaléka, 1949-ben a 88 369 lakos 62,3 százaléka külterületen, tanyákban élt.³⁴ Kecskemét 1950-ben az újonnan létrehozott Bács-Kiskun megye székhelye lett, ezzel egyidőben elcsatolták külterületének jó részét, így a város területe több mint 70%-kal, népessége pedig 35%-kal csökkent.³⁵ A leválasztott területeken kilenc új községet hoztak létre azért, hogy a környező tanyák ellátási központjai legyenek.³⁶ A Kecskeméti Református Egyházközség 1564-től kiterjedt oktatási intézményrendszert épített ki, a gimnáziumon túl főiskolai képzést is létesítettek az 1830-as években, de a teológia az 1850-es években Pestre került, ezt követően az 1860-as években indították el a jogakadémiai képzést, majd 1918-ban a tanítónőképzőt. A Horthy-korszak végére az egyházközség legjelentősebb bevételei a város központjában lévő boltok, üzlethelyiségek, bérházak bérleti díjából és az egyházi adókból származott, ekkor a földbirtok

³³ A vértessaljai egyházmegye 57 egyházközségének a tulajdonában 2200 kat. hold föld volt, a földreform során a nagybirtokok túlsúlya miatt itt viszonylagos „földbőség” volt, azaz nagyobb arányban állt rendelkezésre kiosztható földterület, így az egyházközségektől 77 kat. holdat vettek el, és 287-et kaptak.

³⁴ RIGÓ Róbert: Kecskemét helye a városhierarchiában és társadalmi változások a népszámlálások tükrében, in: *Forrás* 48(2016/7–8), 81–97, 81–84.

³⁵ Kecskemét külterületéből 1950-ben önállósult Bugac, Lakitelek és Nyárlőrinc, 1952-ben Ágasegyháza, Helvécia, Hetényegyháza, Szentkirály és Városföld, 1954-ben Ballószög, SZILÁGYI Zsolt: Mezőváros a tervasztalon. Az 1957. évi kecskeméti Várostervezési terv rekonstrukciója, illetve történeti földrajzi (szekuláris) kontextusa, in: HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): *Vákvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 2*, MTA BTK – NEB, Budapest, 2019, 423–452, 436.

³⁶ BELÉNYI Gyula: *Az alföldi városok és a településpolitika (1945–1963)*, Dél-alföldi évszázadok 7., Szeged, 1996, 38.

területe 507 kat. holdat tett ki. A földek rendszerint hagyatékként, alapítványi birtokként kerültek az egyházközség tulajdonába. A költségvetésben nem jelentett kiemelkedő bevételt a földek hozama, inkább a lelkészek, a kántor javadalma és az internátusban lakó diákok étkeztetése szempontjából volt meghatározó.³⁷

Már a szovjet megszállás idején jelentős veszteségek érték az egyházközség gazdaságait. Kovács Bálint lelkipásztor 1944 decemberében jelentette a város polgármesterének, hogy az egyházközség 507 kat. holdas birtokain 10 pár lóval, 28 kocsival, 45 tehénnel, 160 sertéssel rendelkeztek, és Talfájában, valamint Szentkirályon is mintagazdaságuk volt. Kovács megírta, hogy a front átvonulása után, december 5-én tett látogatása során a gazdaságokban már csak négy-öt tehén és borjú, valamint nyolc malac volt, ló egy sem, így a földek nagy része szántatlan és vetetlen maradt. Az egyháznak 50 ember fizetéséről kellett volna gondoskodnia, de csak a perselypénz maradt a bevétel, ami alig elég valamire.³⁸

1945. április 10-én a kecskeméti egyházközség nevében dr. Joó Gyula főgondnok és Kovács Bálint lelkipásztor beadványt írt a községi földigénylő bizottságnak, melyben rögzítették, hogy a földjeik elvételéről és kiosztásáról kaptak információt. Azt kérték, hogy állítsák le ezt a folyamatot, és hatálytalanítsák a birtokok kiosztását, és az „összes ingatlanainkat tulajdonunkban és birtokunkban háborítatlanul meghagyni méltóztassék”. Ezt követően arra hivatkoztak, hogy az egyházközség összes területének túlnyomó része, az 507 kat. holdból 344 és fél hold területű ingatlan alapítványi birtok. Ezeket tételesen felsorolták, az adományozó és alapítvány céljának feltüntetésével. Az alapítványi birtokok többségét az egyházhoz szorosan kötődő személyek főgondnokok, presbiterek hagyták haláluk után az egyházra, elsősorban oktatási és szociális célokra. Például Kisfái pusztában 17 kat. hold 954 négyszögöl területű ingatlant, a már korábban elhunyt Szeless László főgondnok, külön alapítólevéllel hagyta végrendeletileg az egyházközségre a lelkészözvegyek és -árvák ellátására alapítványi birtokként. A Talfájában lévő Gyórfy Balázs-féle 50 kat. holdas birtokot, a néhai főgondnok végrendeletileg iskolai célokra hagyományozta. A Hankovszky-ligetet a város belterületén, a Hunyadvárosban Hankovszky Zsigmond presbiter hagyományozta a tanítónőképző fenntartására 8 hold

³⁷ SZABADOS László: *A Kecskeméti Református Kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig*, Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét, 2000, 46–47.

³⁸ KREL, Egyházközigazgatási iratok III/I., 19. doboz, 1944–1945, 156. Kovács Bálint 1944 decemberi jelentése a város polgármesterének.

815 négyszögöles alapítvány formájában. A Talfája pusztában lévő 16 hold 1328 négyszögöl a kántor javadalmazását szolgáló alapítványi birtok volt, ugyanitt egy 16 holdas ingatlan a Bodor Zsuzsánna Leányotthon kulturális és jótékonyági céljait szolgálta.

Az alapítványi birtokok másik csoportját Kecskemét törvényhatósági jogú város adományozta az egyházközségnek oktatási és a lelképásztorok javadalmazása céljából. Talfája pusztában 61 hold 1402 négyszögöl, az úgynevezett „kezesménesi birtokot” Kecskemét város adományozta az egyházközségnek fele részben iskolai, illetve tápintézeti célokra. A város környéki tanyaközpontokban Méntelken, Kadafalván és Szentkirályon 30-30 kat. holdat adományozott a város az ottani lelkészek javadalmára. A város belterületen szolgálatot teljesítő lelkészek javadalmazására Szentkirályon 70 holdat biztosítottak abból a 116 holdból, amelyet az 1920-as földreform során kapott az egyházközség. A Csáktornya-dűlőben a belterületi lelkészek javadalmazására szolgált két hold 1402 négyszögöl szőlő. Az alapítványi birtokokkal kapcsolatosan ekkor még abban bíztak, hogy ezeket majd a kulturális és oktatási célja miatt megtarthatják, mert indoklásuk szerint „mindezek az alapítványi birtokok olyan nemes vallásos és emberbaráti célokat szolgálnak, hogy ezen ingatlanainkat a 600/1945. M. E. sz. rendelet 17. §-a szerint összeállítandó bizottság kétségtelenül mentesíteni fogja a megváltás alól, már csak azért is, mert ezek a célok egyházközségünk szűkös anyagi helyzetére tekintettel egyéb módon meg nem valósíthatók, és az egyes célvagyonok valamennyien 100 kat. hold területen aluli terjedelműek”. Végül rögzítették, hogy mentesül az igénybevétel alól a több mint 16 holdat kitevő belterületi ingatlan, melyeken az iskolák, a bérházak, az épületek vannak, és 9 holdat foglal el a temető. Ezek után 144 hold ingatlan marad az egyháznak, melyből a rendelet szerint 100 hold mentesül, a további 44 holdat is kérték mentesíteni az egyház kulturális terheinek könnyítése miatt.³⁹

Május 3-án a kecskeméti egyházközség fellebbezést nyújtott be a feleletes szervhez, a megyei földbirtokrendező tanácshoz, mert a helyi földigénylő bizottság a 507 holdból száz hold kivételével a többi államosítani kezdte. Kérték az egyházi földek mentesítését, és azokat az egyház tulajdonában meghagyni. A fellebbezésben ismét leírták, hogy a 344 és fél

³⁹ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 91. doboz, 33/1945. A kecskeméti egyházközség részéről dr. Joó Gyula főgondnok és Kovács Bálint lelképásztor levele a Községi Földigénylő Bizottsághoz, 1945. április 10.

hold alapítványi föld „különböző célú és különböző időben, különböző személyek által adományozott alapítványi birtokot képez”. Megállapították, hogy mivel minden alapítványi birtok 100 hold alatti, így a rendelet értelmében minden egyes birtok mentesülhet. A lelkészi és kántori javadalmi földek mint célvagyonok szintén mentesülnek az igénybevétel alól. „Különben is ezekre vonatkozóan a rendelet 17. §-a külön bizottságnak a döntését kívánja meg.” Ezek a földek így nem vehetők igénybe a bizottság felállításáig. A fennmaradó 144 hold mentesítését a rendelet 12. §-a alapján kérték. Végül kifejtették, hogy az alapítványt tévők végakarátát is semmissé tennék ezen birtokok államosításával és szétosztásával, mert „méltánytalan volna ezeket a kisterjedelmű alapítványi birtokokat igénybe venni azért is, mert ezeket egyházunkhoz ragaszkodó, hűséges egyháztagok – kivétel nélkül kis emberek – létesítették nehéz munkával szerzett vagyonukból. Ily módon igyekeztek egyházuk iránti hálájuknak maradandó emléket állítani.”⁴⁰

Az 1946 nyarán összeállított jelentés szerint a Kecskeméti Református Egyházközségtől elvették a hat magánszemély adományából létrehozott alapítványi birtokot, melyek összesen 160 kat. holdat és 105 négyszöglet tettek ki. Elvettek további 130 hold földet, melyek a város határában lévő tanyai lelkészségek javadalmát szolgálták, és a város bocsátotta az egyház rendelkezésére. Az egyházközség tulajdonából elvettek további 114 hold 365 négyszögöl földet, így összesen 404 kat. hold 470 négyszögöl földterületet.⁴¹ Egy későbbi kimutatás szerint az 1945-ös földbirtokelkobzás 313 hold 2550 aranykorona tisztajövedelmű földet vettek el az egyházközségtől.⁴²

Ez a bizonytalanság abból származhat, hogy éveken át folyt a jogvita az egyes birtokok helyzetével kapcsolatosan. A következő években az jelentette a legnagyobb problémát, hogy – bár több kérvényt adtak be az alapítványi földek államosítás alóli mentesítése érdekében, arra hivatkozva, hogy ezek 100 kat. hold alattiak, és ezek jövedelméből tartják fenn az iskoláikat – nem sikerült a tulajdonviszonyt megnyugtató módon rendezni. 1945 során az egyházközség számos beadványban kérte az alapítványi földek államosítás alóli mentesítését, de választ rendszerint nem kaptak. Az egyházközség presbitériumának Pénzügyi és Mezőgazdasági Bizottsága

---

⁴⁰ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 91. doboz, 36/1945. A kecskeméti egyházközség fellebbezése a megyei földbirtokrendező tanácshoz, 1945. május 3.

⁴¹ KREL, Kecskeméti Egyházmegye Iratai, 93. doboz, 307/1946. Kimutatás a Kecskeméti Egyházmegye területén a földtulajdon átrendezés hatásairól. 1946. június.

⁴² KREL, Egyházközigazgatási iratok III/I., 33. doboz, 189/1951. Tóth Endre lelképásztor 1951. október 10-én a Pénzügyminisztériumnak írott levele.

1946. április 12-én rögzítette az egyházi földek aktuális helyzetét, miszerint a Belső-Talfája részen 66 holdat három feles bérlő gazdának adtak ki azzal a megkötéssel, hogy minden beszolgáltatási kötelezettséget közösen teljesítsenek. A Külső-Talfája részen fekvő birtokot felosztották, de az új tulajdonosok még nem foglalták el, ezért az egyház vetette be. A lelkészözegek javadalmi földjét nem osztották föl, a Kisnyírben lévő gyümölcsöst felosztották, de az új tulajdonosok még nem foglalták el, Szentkirályon a 30 kat. holdas birtokot még nem vették el. Csikai Kálmán kérte, hogy a mén-teleki földosztás során meghagyott 10 kat. holdat és az elvett, de „általa reménység szerint visszaszerezhető” másik tíz kat. hold földet illetményföldként adja neki a presbitérium, amit meg is szavaztak.⁴³ Tehát ebben az átmeneti időszakban a már felosztott földek egy részét még nem vették birtokba az új tulajdonosok, az egyházközség ebben a helyzetben igyekezett ezeket művelés alatt tartani.

1947 februárjában ismét kérte az egyházközség az alapítványi földek államosítás alóli mentesítését, melyhez kimutatást készítettek a földek aktuális helyzetéről, miszerint alapítványi tulajdonában eredetileg 242 kat. hold föld volt, amiből csak 43 kat. hold maradt, a többit kiosztották, az egyház kezelésében volt 158 kat. hold, amiből egy 61 kat. holdas és egy 17 kat. holdas birtokot hagytak meg, és a nagyobbakat beszámították a rendelet szerint meghagyott 100 kat. holdba. Ezenkívül a kiterjedt külterületen fekvő tanyai templomok környékén kialakuló egyházrészecskék, átlagosan 30 holdas javadalmi földjei maradtak meg. A kérelemben azt szeretne volna elérni az egyházközség, hogy jelöljék ki véglegesen a megmaradó 100 kat. hold egyházi földet, és hagyják meg az alapítványi birtokokat.⁴⁴

Kovács Bálint kecskeméti lekipásztor megemlíti a visszaemlékezésében a földreform miatti bizonytalanságokat a lelkészek, kántorok körében, akik jövedelmét addig elsősorban a javadalmi földek bevétele biztosította:

igaz, hogy a törvény az egyházaknak 100 holdat meghagyni rendelt, de a forradalmi hangulatban ki vette ezt figyelembe?! Volt olyan rész, ahol figyeltek ilyen rendelkezésre, volt, ahol nem. Így bizony tanácsatlanság lett úrrá a jövőt illetően. De voltak kivételek, mint Talfája, ahol a kollégiumi alapítványi földet egy ideig senki nem bántotta,

⁴³ KREL, Kecskeméti Református Egyházközség presbitériumának jegyzőkönyvei II/3., 1946–1999. A Pénzügyi és Mezőgazdasági Bizottság jelentése az egyházi földek helyzetéről, 1946. április 12.

⁴⁴ SZABADOS: i. m., 49.

sőt a Bodor Zsuzsanna Otthon kertészetét sem. Ezekből mind az intézmények, iskolák, internátusok kaptak a bentlakók élelmezésére szükséges anyagokat. Viszont több alapítványi földet mindenre és mindenkire való tekintet nélkül elvettek, szétosztottak. [...] A tanyai lelkészek mindezek ismeretében mind a hitoktatásra, mind a földekre vonatkozó aggodalmaikat megosztották egymással és lelkésztársaikkal az akkor még létező, Kecskeméti Egyházmegyében működő kecskeméti lelkészi körben. [...] A havi lelkészkeri gyűléseken részt vettek a kecskeméti hitoktatók is. A gyűléseken áhítat és imaközösség után szóba kerültek a közegeházi rendelkezések, történések és azután az a helyzet, amelybe került Kecskemét és környéke a városi és tanyai változásokkal. [...] A hitoktatással egyidejűleg a földkérdés egyetlen alkalomnál se maradt érintetlen. Volt, ahol már elvették a földet, volt, ahol még megmaradt. Mindez a tanyán szolgálatot teljesítő lelkészekben, különösen ott, ahol a családban gyermekek voltak, mind nagyobb bizonytalanságot keltett.⁴⁵

Az egyház földjeinek elvételével párhuzamosan az egyházközségben az az álláspont alakult ki, hogy a városi gyülekezethez tartozó tanyai egyházzrészeket érdemes lenne önállósítani, mert egyrészt a rendelet alkalmazása után úgy nézett ki, hogy így több földterületet tudnának megtartani, másrészt önálló egyházközségként az ottani lelkészek kongruára lennének jogosultak. Ennek érdekében Kovács Bálint felkereste a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium két munkatársát, akik meglátogatták a tanyai gyülekezeteket, és megállapították, hogy akkor tudnak állami segítséget nyújtani, ha önállósulnak. A tanyasi gyülekezetek önállósodása már korábban megkezdődött, először 1947 januárjában Csikai Kálmán ménteleki lelkész adta be önállósulási javaslatát a presbitériumnak, majd kezdetét vette a tanyasi gyülekezetek önállósodása. A presbitérium elfogadta a tanyasi lelkészek díjlevelét, majd 1947. május 9–11. között Kecskeméten összeült a kongrua-bizottság a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és az egyházközség képviselőivel. Az ülésen meghatározták az öt új gyülekezet lelkészének kongruáját, majd a Kecskeméti Egyházmegye lelkészi állásait is megtárgyalták az egyházmegye elnökségével, végül jegyzőkönyvbe foglalták a megállapodást.⁴⁶ A jegyzőkönyvben rögzítették, hogy

⁴⁵ Kovács: *A kecskeméti szolgálat*, 77.

⁴⁶ Uo., 76–84.

Kecskemét a földreform előtt saját erejéből képes volt minden kiadást fedezni, államsegélyre nem szorult. A földreform és az államosítások, a háborús pusztítások azonban gyökeresen megváltoztatták az egyházközség anyagi helyzetét. Ez az egyházközség számos intézményt tart fenn: iskolákat, szeretetotthont, kollégiumot, jogakadémiát, internátusokat, amelyek belső berendezésében mondhatni százszázalékos kárt szenvedtek. Az egyházközség minden erejét ezeknek az objektumoknak és intézményeknek helyreállítására kell összpontosítani, és ezért a tanyamissziói lelkészeknek nem tud olyan javadalmat adni, hogy az a minimális életszínvonalnak megfeleljen. A két központi lelkészi állás javadalmazásához államsegélyt nem kér, ellenben az öt tanyamissziói állásnál kéri azt, hogy ezen állások javadalmazását teljes egészében vállalja át az államkincstár.⁴⁷

Ezt követően először Helvécián iktatták be az első önálló lelkészt, K. Nagy Balázst 1948. szeptember 26-án, majd a Kecskeméti Egyházmegyében Jóba József esperes szolgálata lejárt, helyére Büky Zsigmond ceglédi lelkipásztort választották meg, így a következő lelkész, Sima Sándor beiktatására csak 1952. február 12-én került sor Szentkirályon, és még ezen a napon Lengyel Pált is beiktatták Lakiteleken. Ezzel a folyamattal párhuzamosan haladt, hogy Kecskemét kiterjedt határából ezek a települések közigazgatásilag is különváltak.⁴⁸

Az egyházi földek államosítása Szeremlén

Szeremle Bács-Kiskun vármegyében, Bajától délnyugatra fekszik néhány kilométerre a Duna közelében, a református egyházközség 96 kat. hold javadalmi földdel rendelkezett itt, melynek fele a lelkészt illette, a másik fele egyenlő arányban a két tanítót illette. Az 1945-ös rendelet szerint mivel itt a földbirtok nem érte el a rendeletben meghatározott száz holdat, mentesülnie kellett volna az államosítás alól. A helyi földigénylő bizottság azonban úgy döntött, hogy mivel a földigénylők számára nincs elegendő kiosztható földterület, ezért a református egyház birtokát is kicparcellázzák, és majd máshol biztosítanak számára birtokot. Az Országos Földrendező

⁴⁷ Uo., 80.

⁴⁸ Uo., 82–84.

Tanács arra utasította a helyi bizottságot, hogy az egyházzal egyezzenek meg ebben az ügyben. A helyi bizottság elnöke és a presbitérium tárgyalásokat folytatott 1945 novemberében, és megállapodtak, hogy a 96 holdból meghagynak 15 lelkészi, 10-10 tanítói és 5 hold harangozóji javadalmi földet, a fennmaradó 57 holdat kiosztják – amit 1946. október 15-én vehetnek birtokba az új tulajdonosok –, és helyette csereingatlant biztosítanak Baja határában. A megegyezés elakadt az egy éves birtokbavételi határidő miatt, de végül az országos tanács beavatkozására hasonló konstrukció alakult ki. Az egyházi iskolák államosítása során, 1948-ban a 18 kat. hold tanítói javadalmi földet is birtokba vette az állam, így az egyházi iskolákban hivatásukat gyakorló tanárok is elestek az illetményföldjeiktől, és csak az állami fizetés maradt számukra.⁴⁹

Az egyházi földek államosításának újabb hulláma

Az állam a megmaradt egyházi földterületeket egyre súlyosabb beszolgáltatási és fizetési kötelezettségekkel sújtotta. 1947-ben az egyházakra vagyondézmát vetett ki az állam, ami újabb kihívás elé állította az egyházközségeket. Tóth Endre kecskeméti lelkész Bereczky Albert püspöknek⁵⁰

---

⁴⁹ BÍRÓ Éva: Az egyházi földek elvesztése az 1945-ös földreform és a földfelajánlások következtében a Szeremlei Református Egyházközségben, in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2022*, Budapest, KRE HTK, 2023, 573–582.

⁵⁰ A Bereczky-korszak jellemzéséhez lásd: LÁNYI, Gábor: „Inkább okos voltam, mint erős”. Ravasz László lemondatásának körülményei (1948), in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Ravasz 100. Püspöki jelentések*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – KRE – Kálvin Kiadó, 2023, 49–52; LÁNYI Gábor: Bishop Albert Bereczky (1893–1966). A Life Full of Questions, in: KOVÁCS Ábrahám – SHIN, Jaeshik (szerk.): *Nationalism, Communism and Christian Identity: Protestant Theological Reflections from Korea and Hungary*, Debrecen–Gwangju, DRHE – Honam Theological University and Seminary, 2019, 123–140; LÁNYI Gábor: Hungarians and Koreans in the „Religious Cold War”. Political Instrumentalization of the Reformed Church in Hungary’s Ecumenical Activity in the Early 1950s, in: PARK, Gyeong Su – KOVÁCS Ábrahám (szerk.): *Reformed Legacy in Korea and Hungary: Religious, Cultural and Theological Approaches*, Debrecen–Seoul, DRHE – Presbyterian University and Theological Seminary Press, 2022, 193–234; LÁNYI Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE, 2020; LÁNYI Gábor: Church Disciplinary Procedures in the Early 1950s as Tools of Political Sidelineing, in: BÁRTH Dániel (szerk.): *Lower Clergy and Local Religion in 16th–20th Century Europe*, Budapest, MTA–ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 345–366.

összefoglalta a helyi vagyondézsma kérdésében a tényállást.⁵¹ A helyi egyházközségre 1947-ben 239 043 Ft vagyondézmát vetettek ki, amit három évre elosztva kellett volna kifizetni, ami évente közel 80 ezer Ft-ot tett ki. Az egyházközség 1947. szeptember 29-én a kecskeméti római katolikusokkal az evangélikusokkal és az izraelita hitközséggel együtt kérvényt adott be a pénzügyminiszternek, melyben kérték, hogy csökkentsék a kiszabott vagyondézmát, illetve egy részét töröljék el. Kimutatták, hogy ennyit nem tudnak kifizetni, mert az ingatlanok bérleti díját az 1939-es szinten befagyasztották, és 115%-os közteherrel sújtották. A vagyondézsma a bérjövedelem 50–60 százaléka lenne, így a közteher fölmenne 170 százalékra, tehát több mint másfélszer több az adó, mint a befolyó bérleti díj. Közben a háború alatt megrongált épületekre és az iskolák újraindítására is sokat költöttek, ezért kérték, hogy a vagyondézsma alól mentesítsék az egyházakat.⁵² A pénzügyminisztertől 1948. szeptemberében elutasító végzést kaptak, de később sem fizettek, mert nem maradt volna pénzükhöz a 12 alkalmazott fizetésére. Azt kérték a püspöktől, hogy az ÁEH-n keresztül próbáljon az ügyükben közbenjárni.⁵³

Az egyházvezetés arra ösztönözte az egyházközségeket, hogy az 1945-ös államosítási hullám után megmaradt földjeiket önkéntes alapon ajánlják fel az államnak, erre vonatkozóan 1949. szeptember 14-én megállapodást is kötött a magyar állammal. A konventi és zsinati elnökség hangsúlyozta, hogy a megállapodástervezet az „általános jogszabályi feltételeknél kedvezőbb” lehetőséget biztosít arra, hogy „a felajánlás 1952. december 31-ig folyamatosan történjék meg”, ezt követően érvényét veszti. A megállapodástervezetben az Egyetemes Konvent elnöksége mint eladó fél szerepelt, úgy, mint az egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek és ezek kezelésében álló alapítványok, egyesületek, intézmények képviselője. A vételár az 1949-ben

⁵¹ Az egyházvezetés pártállami igényekhez való idomulásához lásd ebben a kötetben Kiss Réka, SZÉTEY Szabolcs, KÖBEL Szilvia, CSÜRÖS András és LÁNYI Gábor a tanulmányát. Valamint: KISS Réka: Pathfinding and Connections in the Life of Small Reformed Communities in Budapest. The Contexts of the 1967 YMCA Trial, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 69(Supplement I/2024), 157–190; LÁNYI Gábor: Viable Cooperation or Unscrupulous Service? Motivations for Albert Bereczky’s Activity in Church Governance, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 69(Supplement I/2024), 101–119; LÁNYI Gábor: Ecclesiastical Authority Terror”: The Downgrading of the Szigetszentmiklós Reformed Parish to Mission Parish in 1956, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* 65(2/2020), 53–78.

⁵² SZABADOS: i. m., 50–51.

⁵³ KREL, Egyházközigazgatási iratok III/I., 33. doboz, 1950–1951, 203/1951. Tóth Endre lelkipásztor Bereczky Albert püspöknek írt levele.

felajánlott ingatlanok után 70 forint kataszteri aranykoronánként,⁵⁴ 1950-ben 65, majd 1951–52-ben már csak 60, ha az ingatlanon gazdasági épület is volt, akkor kataszteri aranykoronánként további 5 forintot fizettek. A vételárat az állam részletekben húsz év alatt, kamatmentesen fizeti meg a konvent elnökségének. Az állam az ingatlan elfogadása napján tulajdonjogot szerzett az ingatlanon, az eladás évében az egyház vette az ingatlan hasznát, és viselte az adott év közterheit. A megállapodástervezetet egy tájékoztató szöveg követte, miszerint az nem érinti a földtulajdonosok szabad rendelkezési jogát, de ha „felajánlani kívánják ingatlanukat, akkor az ingatlan átvétele a fenti feltételek mellett történik”.⁵⁵ A megállapodás feltételei rendkívül kedvezőtlenek voltak az egyházközségek számára, minél tovább vártak, annál kevesebbet kaptak, a vételárat húsz év alatt kapták meg részletekben, kamatot nem kaptak rá, és a vételárat sem ők kapták meg. A földeket sújtó rendkívül magas adóterhek és beszolgáltatási kötelezettségek miatt azonban a megtartásuk sem tűnt racionális döntésnek, kényszerhelyzetbe kerültek.

Az Egyetemes Konvent elnökségének 1951. július 30-i körlevele az egyházi földek felajánlását felgyorsította és kötelezővé tette, ugyanis az elnökség „felhívja a Magyarországi Református Egyház valamennyi egyházközségét, egyházmegyéjét és egyházkerületét, az ezek által fenntartott intézeteket, intézményeket, valamint ezeknek felelős vezetőit és testületeit, hogy – saját érdekükben – a magyar állam és református egyház között az egyházi földingatlanok tárgyában létrejött megállapodás szerint az összes egyházi földingatlant haladéktalanul, de legkésőbb 1951. szeptember hó 1-ig ajánlják fel az államnak, úgy, hogy azokat az állam a terménybetakarítás után azonnal birtokba vehesse”. Nem kellett felajánlani az egyházi tulajdonban lévő háztelkeket, valamint az azokhoz tartozó legfeljebb 800 négyszögöl területű földet. Az ennél nagyobb terület esetén „haladéktalanul” határozni kellett a felajánlásról, ekkor már nem önkéntes felajánlásról volt szó, hanem büntetéssel fenyegették meg azokat, akik nem szavazták meg a „kikényszerített eladást”. Majd a presbitereket is megfenyegették, ha vonakodnának megszavazni az egyházi földek felajánlását az államnak, „e tényből eredő

---

⁵⁴ Az aranykorona érték Magyarországon a mai napig a föld minőségét kifejező értékszám, melyet 1875-ben vezettek be, és egy kataszteri hold termőföld tiszta jövedelmének, azaz termőképességének, fekvésének, művelhetőségének a mutatója.

⁵⁵ A konventi és zsinati elnökségi tanács határozata az egyházi földingatlanokról. Budapest, 1949. szeptember 14. Megjelent: *Református Egyház* 1(1949/15), 14–15. Közli: BÍRÓ: i. m., 579–581.

minden jogkövetkezmény anyagilag is egyetemlegesen a presbitereket terheli”. A presbitériumokban ezért név szerint kellett szavazni. A helyi tanácsnál kellett megtenni a földfelajánlást, a határozatról az esperesi hivatalhoz és a konvent elnökségéhez is jelentést kellett küldeni.⁵⁶

A konventi körlevélhez 1951. augusztus 15-én érkezett kiegészítés, mely szerint „megtartható minden egyházi javadalmas részére fejenként 800 négyszögöl föld. Egyházi javadalmasnak tekinthető az a hivatásos egyházi alkalmazott, akinek ez a főfoglalkozása.” Ilyen javadalmas lehetett a lelkész mellett a kántor, a harangozó, ha az állása után kongruát kapott. Ilyen földterület volt elsősorban a lelkészlakáshoz tartozó kert. „Ahol van ilyen kert, és annak területe meghaladja a 400 négyszögölet, a javadalmas nem igényelhet külön területkiegészítést. Viszont, ha ez a kert meghaladja 1-200 négyszögölettel a megtartható 800-at, a többletet nem kell felajánlani és lehasítani, hanem megmaradhat javadalmasnak. Ha az egyházi javadalmas kertje nem éri el a 400 négyszögöl nagyságot, úgy akár bel-, akár külterületi földjéből kérheti annak 800 négyszögöltre való kiegészítését.” A megtartható 800 négyszögöl bármilyen művelési ágú lehetett, a szőlő és gyümölcsös esetében sem kellett szorzót alkalmazni. A földingatlan felajánlásával egyidejűleg az élő és holt felszereléseket is fel kellett ajánlani, amiért az állam térítés fizetését irányozta elő. A temető területet nem kellett felajánlani.⁵⁷

A kecskeméti egyházközség 1951. augusztus 19-én tartott presbiteri ülésén dr. Szabó József főgondnok ismertette a konventi körlevelet és az egyesített pénzügyi, jogi és mezőgazdasági bizottság augusztus 12-én tartott ülésének javaslatát, valamint a Konvent kiegészítő körlevelét. A főgondnok bejelentette, hogy a presbitérium 1951. április 4-én az egyházi földek egy részét már felajánlotta az államnak, ekkor már az utolsó megmaradt területekről tárgyaltak. A presbitérium név szerinti szavazással döntött, hogy a már az államnak vételre felajánlott ingatlanokon túl, az egyház tulajdonában még meglévő mezőgazdasági ingatlanokat felajánlja az államnak, nyolc parcellában összesen 127 kat. holdat a rajtuk lévő épületekkel együtt, és kérték az ingatlanokon lévő tartozások átvételét, illetve törlését. Rögzítették azt is, hogy a földek felajánlását követően az egyházközségnek Kecskemét város szélén a Csáktornya dűlőben két

⁵⁶ A Ref. Egyetemes Konvent Elnökségének körlevele az egyházi földek felajánlása tárgyában, KREL III/I. 33. doboz, 1950–1951, 140.

⁵⁷ A Ref. Egyetemes Konvent Elnökségének körleveléhez kiegészítés az egyházi földek felajánlása tárgyában. KREL III/I., 33. doboz, 1950–1951, 149.

hold javadalmi szőlő, házzal és udvarral marad meg az öt javadalmas számára. Lakiteleken megmaradt a lelkészlakás és gyülekezeti ház céljára fenntartott telek, Szentkirályon, Helvécián, Ménteleken és Ágasegyházán a templom és parókia kertje. A felajánlásról a határozatot megküldték az illetékes szervek felé.⁵⁸

1951-ben, a földek állami tulajdonba adását követően sem mentesült az egyház a földek után járó éves beszolgáltatási kötelezettség alól. 1951. november 2-án Tóth Endre írt Gaál István esperesnek,⁵⁹ mert a már felajánlott egyházi földek után is olyan nagy beszolgáltatási kötelezettséget róttak ki az egyházközségre, amit nem tud teljesíteni, és azt igyekezett megtudakolni, hogy ebben a helyzetben mit lehet tenni. Nem termett annyi sem kenyérgabonából, sem takarmányból, sem kukoricából, amennyit a beszolgáltatási kötelezettségben előírtak, ezért a lelkész azt javasolta, hogy a föld „vételára” terhére kellene átírni a beszolgáltatási kötelezettség értékét. Azt válaszolta neki az esperes, hogy Kiss Rolandot⁶⁰ keresse meg személyesen az ügyben, aki a minisztériumi kapcsolatain keresztül talán segíteni tud ebben a kilátástalan helyzetben.⁶¹

A földekért kapott vételár-részletek felhasználásáról nem dönthettek az egykori tulajdonos egyházközségek, a pénz elköltéséről engedélyt kellett kérni a Konventtől, a kérelemben részletezni kellett, hogy mire szeretnék fordítani. Az a gyakorlat alakult ki, hogy a Konvent engedélyével csak az ingatlan-felújításokra, épületek renoválására, építkezésre lehetett fordítani ezeket az összegeket.⁶² Az építőanyagok kiutalásához az egyházaknak az Állami Egyházi Hivaltól kellett hozzájárulást kérniük.⁶³

---

⁵⁸ KREL III/I., 33. doboz, 1950–1951, 154. A Kecskeméti Református Egyházközség presbitériumának határozata az egyház földjeinek felajánlásáról az államnak.

⁵⁹ Gaál István (1891–1970) református lelkész Törökszentmiklóson (1922–1958), nagykun-sági esperes (1937–1958), 1956-ban ideiglenesen a Tiszántúli Református Egyházkerületet is irányította. SZABADI István: Névtár, in: SZABADI István (szerk.): „Szorultságomban tág tért adtál”, *Balla Árpád református lelképásztor hagyatéka*, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen, 2012, 523.

⁶⁰ Kiss Roland (1888–1967) 1949-től 1958-ig volt a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka, az Egyetemes Konvent világi elnöke. 1945-től országgyűlési képviselő, belügy-minisztériumi, majd honvédelmi államtitkár. SZABADI: i. m., 525.

⁶¹ KREL III/I., 33. doboz, 1950–1951, 217. Tóth Endre lelképásztor levele Gaál István espereshez.

⁶² BÍRÓ: i. m., 586.

⁶³ LANTOS Edit: 1958 és a templomépítés divatja, in: Ö. KOVÁCS József – KUNT Gergely (szerk.): *A politikai diktatúra társadalmisítása*, Miskolc, ME BTK, 2009, 30–42, 32.

Összegzés

A második világháború végéig a református lelkészek, kántorok, tanítók, harangozók tisztos megélhetését jelentős részben az egyházközségnek és az intézményeinek, civil szervezeteinek a tulajdonában lévő földek hozama szavatolta. Ezen túl a lelkészek díjlevelében rögzített deputatum, azaz a terményjárandóság (gabona, tűzifa, bor, só, méz, hús, tojás stb.) biztosította a megélhetésüket, amit a hívek termeltek meg a saját gazdaságukban, a 20. században ezt már egyre inkább pénzben fizették ki. Ugyanakkor azt is rögzítenünk kell, hogy az egyes egyházközségek igen eltérő nagyságú földbirtokkal rendelkeztek, az erős református tradícióval és parasztpolgári háttérrel bírók, akár több ezer holddal és jelentős oktatási intézményekkel – mint például Kecskemét, Kiskunhalas vagy Nagykőrös –, míg például a katolikus többségű szolnoki egyházközségnek egyáltalán nem volt földbirtoka, ahol a lelkész jövedelmét részben már korábban is az állam biztosította.

Az egyházi földek államosítása és a gazdálkodó hívekre kivetett fokozódó adóterhek és beszolgáltatási kötelezettségek a lelkészek és családjaik megélhetését kilátástalan helyzetbe sodorta. 1952-ben a Bács-Kiskunvári Református Egyházmegyében átfogó vizsgálat készült a lelkészek anyagi helyzetéről, amiből jól látszik a nagymértékű anyagi romlás és kiszolgáltatottság. A falusi lelkészek deputatumváltása évente néhány ezer forintot tett ki, de többen is jelezték, hogy még az előző évit sem kapták meg, mert a híveknek sincs miből adniuk. 1945 után a lelkészek leginkább biztos havi jövedelme az állam részéről biztosított kongrua volt, ami 600 forintot jelentett, családi pótlékkal együtt 800-at. Ebből rendszerint még a kifizetés előtt levonták a békekölcsön törlesztőrészletét, ami 50–100 forinttal csökkentette ezt az alacsony összeget is. A lelkészek ebben a súlyos gazdasági helyzetben eladósodtak, nem tudták teljesíteni a beszolgáltatási kötelezettségeiket, az adatszolgáltatási ívek alapján szinte minden lelkésznek volt hitele, sokaknak adóhátraléka is, melyek 1952-ben tovább nőttek.⁶⁴ A lelkészek sok esetben gondoskodtak idős családtagjaikról, és a gyermekeiket is taníttatni szerették volna, Nagy Kálmán érsekcsanádi lelkész megjegyezte, hogy a havi 701 forint jövedelméből 640-et küld a budapesti gimnáziumban tanuló

⁶⁴ 1952-ben Magyarországon a havi átlagbér 928 forint volt az állami szektorban. BALÓ György – LIPOVECZ Iván: *Tények Könyve 1988*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1987. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/magyarorszag-3C8C/gazdasag-3CD7/> (Letöltés: 2024. április 10.)

gyermekének, így hármuk megélhetésére 61 forint jut.⁶⁵ A gyakran tanító végzettségű lelkészeleségek rendszerint nem kaptak a végzettségüknek megfelelő munkát. Megállapíthatjuk, hogy a református egyház földjeinek államosítása a lelkészek anyagi függetlenségét felszámolta, és kiszolgáltatott helyzetbe hozta őket, így egyre inkább csak az államtól számíthatnak jövedelemre, ami kényszerhelyzetet eredményezett az állammal való együttműködés vonatkozásában.

Az 1945-ös földosztás idején az eredeti jogszabályi rendezés során meghagytak volna viszonylag jelentős mennyiségű százholdas javadalmi földet az egyházközségek birtokában, és a közcélú intézmények fenntartására is biztosítottak volna birtokokat, de a kommunisták előretörésével fokozódott az egyházakra gyakorolt nyomás, a kényszerkollektivizálás előrehaladásával és az egyházvezetés lecserélésével az ötvenes évek elejére a református egyházközségek is elvesztették a korábban meghagyott birtokaikat. A földosztás során azt megalapozott érvelésnek tekinthetjük, hogy a nagyobb fölbirtokkal rendelkező egyházközségek nagyobb mértékben járulnak hozzá a földnélküli mezőgazdasági munkások birtokhoz jutásához, erre maga az egyházvezetés is nyitott volt. Az egyes egyházközségek oktatási, kulturális, szociális vállalásainak figyelembevételével létrejöhetett volna egy igazságosabb rendezés, melynek során a földbirtokkal nem rendelkező egyházközségek is javadalmi birtokokhoz juthattak volna. 1945-ben még volt is erre törekvés, de a helyi viszonyok sok helyen ezt már akkor is felülírták, majd a kommunisták előretörésével egyre inkább az összes föld és az egyház intézményeinek az elvétele vált meghatározóvá. Összességében egyet kell értenünk Horváth Gergely Krisztián megállapításával a református egyházra vonatkozóan is, hogy „az 1945-ös földosztás a kommunista párt jól átgondolt, szervezetileg jól felépített, mesterien időzített, demokratikus mozgalomnak álcázott hadjárata volt a rivális politikai erők és világnézetek [...] gazdasági alapjainak felszámolására”.⁶⁶ Hozzátehetjük, hogy a történet itt nem állt meg, folytatódott az ötvenes évek elején is.

---

⁶⁵ SZABÓ Bence: *Lelkészsorsok a hatalom hálójában. A hitélet visszaszorításának egzisztenciális eszközei* (kézirat).

⁶⁶ HORVÁTH: *Szovjetizálás*, 85.